

ESKİ UYGURCA ALTUN YARUK SUDUR'DAN "AÇ BARS" HİKÂYESİ

Gulcalı, Zemire (2013), *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikâyesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 445 s., ISBN: 9751625854

Muhammed DORUK*

Gazi Türkiyat, Güz 2015/17: 237-241

Çin'in kuzeyinde yaşayan ve tarihî kaynaklarda Dokuz Oğuzlar olarak da bilinen Uygurlar, Karluklar ve Basmillerle birleşip II. Kutluk devletini yıktıktan sonra Türk tarihinde "Uygurlar" dönemini başlatmışlardır. Uygurların, yerleşik hayata geçen ilk Türk kavmi olması siyasi, içtimai ve kültürel değerlerini Göktürklerden farklı hâle getirmiştir. Uygurların, IV. asırda yüksek bir kültüre ulaşmış olduklarını, diğer Türklerden önce büyük kültürlerle temas kurduklarını ve bilgi, kültür, ticaret gibi birçok yeni şeyler öğrendiklerini Çin kaynakları bildirmektedir (Ögel 1971:86). Din olarak Budizmi ve Manihaizmi benimseyen Uygurlar, bu dönemlerde altın çağlarını yaşamışlardır. Bu dönemlerde yazılan eserler daha çok dinî nitelikte olup Toharcadan ve Soğudcadan Çinceye tercüme şeklindedir. Çoğu çeviri mahiyetinde olan ilahiler, hikâyeler, fal kitapları ve şiir mecmuaları bu dönemin zengin muhtevasını teşkil etmektedir. Özellikle Buda'nın hayatını ve Budizm'in felsefi dünyasını anlatan ve Sanskritçe adı *Suvarnaprabhasa-sutra* olan *Altun Yaruk Sudur* da dönemin önemli eserlerindedir.

Altun Yaruk, Çin'in Gansu bölgesinde Su-cou şehri yakınındaki Wun-fi-gu (- Wun-şi-gu) adlı küçük bir köyün yakınlarında bulunan Budistlere ait bir tapınakta Rus Türkolog Sergey Malov tarafından bulunmuştur (Ölmez 1991:7). *Altun Yaruk Sudur*, Uygur âlimi *Beşbalıklı Şingko Şeli Tutunğ* tarafından 11. yüzyılın başlarında Çinceye Uygur Türkçesine çevrilmiştir (Ölmez 1991:7). Altun Yaruk Sudur 10 kitaptan oluşur ve 10. kitap Aç Pars Hikâyesidir.

Aç Bars hikâyesi Prof. Dr. Mehmet Ölmez'in danışmanlığında Zemire Gulcalı tarafından 2013 yılında yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Daha sonra bu tez 2013 yılında Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından basılmıştır. Eser, 445 sayfadır ve 5 bölümden meydana gelmektedir. Kısaltmalar ve diğer işaretler eserin başında verilmiş olup **Sunuş** bölümünde Mehmet Ölmez, Uygur Türkçesi üzerine yapılan çalışmalardan bahsederek buna benzer yeni çalışmaların devamının geleceğini bildirmektedir. **Önsöz** bölümündeysen Gulcalı, eserin metodu hakkında bilgi verdikten sonra Çağdaş Uygur Türkçesiyle yazdığı **Giriş Söz** metninden sonra **Giriş** bölümüne geçmektedir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı. Kayseri / TÜRKİYE, mdoruk209@gmail.com

Giriş (s. 15-45) 13 bölümden meydana gelmektedir. **Altun Yaruk ve Üzerine Yapılan Çalışmalar** (s.15) başlığında, Uygur Türkçesi üzerine yapılan Türkiye’den ve yurtdışından 50’ye yakın çalışmanın künyesi verilmektedir. **Aç Bars Metni ve Metnin İçeriği** (s. 29) başlığında eserin muhtevası ve hikâyesinin felsefî dünyası hakkında bilgi verilmektedir. Aç Pars hikâyesi, Budizmin Mahâyâna mezhebinin temel ilkeleri olan “önce canlıları sonra kendisini kurtarmak” felsefesiyle yazılmıştır. Doğaya ve canlılara önem veren bu düşünce tarzında kalem alınan eseri şöyle özetlemek mümkündür.

“Aç Bars “Aç Kaplan” hikâyesinde üç prens ile bir aç kaplan arasında yaşanan olaylar anlatılmaktadır. En küçük prens Mahāsattva’nın, yedi gün önce yavrulmuş olan ve yaralanmış olduğu için yavruları ile kendisine yiyecek bulamayıp, hayatta kalmak için kendi yavrularını yemek üzere olan aç kaplanı ve onu yavrularını kurtarmak için ona yem olarak kendisini kurban etmesini anlatır.” (Gulcalı 2013: 29)

Metnin Yazım Özellikleri’nin (s. 29-31) verildiği bölümde ise bugüne kadar yapılan çalışmaların üzerine eklenecek farklı bir yazım özelliğinin olmadığını araştırmacı bildirmektedir. Eserde yer alan yazım özellikleri başlıklandırılmıştır. Bunları şöyle gösterebiliriz:

- Bazı kelimelerde ünlülerin yazılmaması,
- Uzun ünlülerin bulunmaması,
- Kapalı e sesinin i veya ii olarak gösterilmesi,
- t-d, d-t, s-z, z-s harflerinin birbirinin yerine kullanılması,
- Üste iki nokta ile yazılan q, altta iki nokta ile yazılan ş veya z’lerin bulunması,
- Çoğul eklerinin kullanılması.

Çeviri Yazı ve Harf Çevirisinde Tutulan Yol (s. 31) bölümünde UW ve HT yayımlarının esas alındığı, ayrıca eserde bazı harflerin fazladan yazılmış olanlarının doğru biçimde çeviri yazıda gösterildiği ifade edilmektedir. **Türkçe Yapılan Çeviri Üzerine** (s. 31) başlığında metnin Türkiye Türkçesine aktarımı yapılırken cümle düşüklüğü gibi sorunların eklemelerle giderilmeye çalışıldığı ve metne olabildiğince sadık kalındığına değinilmektedir. **Dizinler Üzerine** (s. 31) başlığında araştırmacı, dizinleri hazırlarken uyguladığı metottan bahseder. Aşağıda daha geniş şekilde verilen dizinlerin ardından **Çeviri Yazı İşaretleri** (s.32) gösterilmektedir. Çeviri yazı işaretlerinden bazıları şu şekildedir:

- a:** iki veya tek elif’li a (iki ya da tek elif olduğu harf çevirisinde gösterilmiştir).
- ä:** tek elif’le yazılan e.
- ’ä:** iki elif’le yazılan e.
- d:** d yerine yazılan t.

Aç Bars Metni Üzerine Yapılan Çalışmalar (s. 32) bölümünde *Aç Bars*'ın *Altun Yaruk Sudur*'un 26. bölümünde (10. kitap) yer aldığı belirtilirken hikâyenin yazılış amacı ve muhtevasının Buda'ya yöneltilen bir soruya cevap mahiyetinde olduğu belirtilmiştir. *Altun Yaruk Sudur*, Eski Türkçe sahasında çalışan Türkologlar tarafından çeşitli yayınlarda yer aldığı için bu künyeler bir başlık altında verilmiştir bunlar: A.V. Gabain (1941), S. Çağatay (1945), Malov (1951), Kaya (1991), Raschmann (2005), Toplu çalışmalar yer alan yayınlar.

Farklı Okuyuşlar (s.35) bölümünde Ceval Kaya'nın yayınından farklı olarak okunan kelimeler verildikten sonra bu kelimelerdeki hususiyetlerin daha çok çeviri yazıdaki *i* veya *e* tercihinine dayandırıldığı belirtilmektedir. **İkilemeler** (s.39) bölümünde Uygur edebiyatında ikilemelerin oldukça önemli olduğu vurgulanır. Eserde tespit edilen ikilemelerin bazıları şöyledir: *agir ayag: saygı, hürmet* (523); *çog yalın: ışık, parlaklık* (71,267); *buluñ yıyak: her taraf* (286,318). **Berlin Fragmanlarının Konkordansı / Uyum Tablosu** (s.43-44) verildikten sonra **Giriş** bölümü bitmiştir.

Eserin ikinci bölümü olan **Berlin Fragmanlarının Harf Çevirisi** (s. 45-72)'nde Almanya'da (Berlin, Mainz) bulunan Uygurca fragmanlar kataloğundaki nüshalar ile St. Petersburg'da bulunan el yazmasının birbirine paralel olduğu belirtilip eserin bu nüshalara bağlı kalınarak harf çevirisinin yapıldığı vurgulanmaktadır. Daha sonra bu fragmanların R-M'den ayrılan tarafları dipnot şeklinde gösterilerek sadece transliterasyonun verildiği bölümden sonra metin ve çevirisine geçilmektedir:

Mz 257 a (54-64;607,3-13)

(1) /// trwtwyzwn "n'ntt'klymtnkrymkynkw// /// ///

(2) nwm'l'ywyr/yq'zwntyp 'wytwnty,, 'nt' 'wutrw /// /// //

(3) pwrq'n 'y/// typyrlyq'dy// // "n'nt' 'wynkr' // /// (s.45)

Metin ve Çeviri (s. 73-122) bölümde, metnin hem transkripsiyonu hem de transliterasyonu sunulmakta ardından Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmaktadır. Bölüm, iki alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlardan ilki olan **Metin Çeviri Yazısı ve Harf Çevirisi** (s. 73) başlığında, St. Petersburg'da bulunan yazmanın esas alındığı belirtilerek eserin R-M yayının tıpkıbasımından farklı olan tarafları giriş kısmında gösterilmektedir. Metnin Çince metin karşılaştırması ise, açıklamalar kısmında verilmiştir. Eserin Uygurcası ile Çince şekli paralel olduğu için çalışma, Taishō'daki satır numaralarına göre hazırlanmıştır. 2008 yılında Raschmann-Semet, Altun Yaruk üzerine yaptığı çalışmasında, bugün St. Petersburg'da bulunan yazmadaki eksik bölümlerin Çince metinden karşılıklarını bulup metni bir bütün halinde yayınlamış olduğu için yazarın Raschmann-Semet'in çeviri yazısını esas aldığı görülmektedir.

Metnin Tercümesi (s. 105) bölümünde ise metnin günümüz Türkçesine aktarımı yapılırken bazı dil hususiyetlerine değinilmektedir: Eserde geçen *bökünki kün* ibaresi için yalnız *bugün* sözcüğünün tercih edildiği, metne sadık kalmak için gerektiği kadar

ekleme ve çıkarmalardan uzak durulduğu ifade edilmektedir. Metinde şiirlerin yer alması, çokça diyalogların geçmesi, bazı kalıp ifadelerin bulunması dikkat çekicidir.

Çince Metnin Karşılaştırılması, Açıklamalar (s. 123-177) bölümünde metnin Çince karşılıkları verilmektedir. Sanskritçe yazılıp daha sonra Çinceye çevrilen eser, Uygurca biçimine gelene kadar birçok değişikliğe uğramıştır. Çince karşılıkları daha önceden yapılan çalışmalarla tespit edilmiş olan kalıp ifadelerin ve sözcüklerin anlam dünyalarına inen yazarın, Uygurca metinde olup Çince metinde olmayan aynı şekilde Çince metinde olup Uygurca metinde olmayan bölümleri göstermiştir.

(277; 616.22) **akuru akuru barşka yakın bardı**: “yavaş yavaş kaplana yakın vardı.” Karşılığında Çince metinde 漸近虎邊 *jiàn jìn hǔ biān* (G 1629, 2021,4920, 9192) “yavaş yavaş kaplana yaklaştı.” ibaresi geçer (Taishō: 452a07). *akuru akuru* “yavaş yavaş” ikilemesi için Çince metinde yalnız 漸 *jiàn* sözcüğü vardır.

(278; 616.23) **kaçan barş öskintä tägdüktä**: “kaplanın yanına vardığı zaman” ifadesi için Çince metinde bir karşılık yoktur, Uygurca metinde eklemelidir.

(279-280; 617. 1-2) **ötrü ol üdün bo agrulug yağız yer altı törlüğün täprädi kabşadı**: “sonra o zaman bu ağır büyük kara toprak, altı türlü titredi.” ifadesi için Çince metinde 是時大地六種震動 *Shì shí dà dì liù zhǒng zéndòng* (G 9940, 9921, 10470,10956, 7276, 2886, 642, 12256) “o zaman büyük yer altı türlü titredi.” ibaresini karşılamaktadır. (Taishō: 452a07). Uygurca metinde geçen *ötrü, bo, ağır ve yağız* sözcükleri Çince metinde geçmez. (s. 154)

Dizin (s. 179-294) bölümü dönemin söz varlığının tespiti açısından oldukça önemlidir. Metnin dizini dört farklı dilden meydana gelmektedir. Dizin hazırlanırken hem Çince hem de Uygurca metin karşılaştırılmaktadır. Metinde geçen Uygurca sözcüklerin Çince karşılıkları verilirken bu kelimelerin Çince metindeki yerleri tespit edilmektedir. Metinde bu kelimeler yer almadıysa diğer kaynaklardan yararlanıldığı görülmektedir. Metnin ilk dizini **Uygurca- Türkçe-Çince-Çağdaş Uygurca** (s. 179-244) şeklinde olup bu dizin diğer dizinlere oranla daha büyük hacme sahiptir. Madde başında Uygurcası verilen sözcüğün ilk olarak Türkiye Türkçesi sonra Çince ardından da Çağdaş Uygurca karşılığı verilmektedir. **Çince-Uygurca Dizin** (s. 245-274)'inde *pinyin* alfabesi esas alınarak öncelikle ana madde başlıklarının daha sonra alt madde başlıklarının Uygurca metindeki karşılıkları verilmektedir. **Çağdaş Uygurca- Eski Uygurca Dizin** (s. 276-294)'i Yeni Uygur alfabesinin sistemine göre hazırlanmış olup madde başlarından önce Latin harfli şekilleri verilmiştir. Daha sonra da Yeni Uygur harfli şekilleri verilmiştir.

Dizin' den sonra **Kaynakça** (s. 295-299) **Ekler** (s. 302-305) ve **Fragmanlar** bölümü gelmektedir. Özellikle **Ekler** bölümünde Klaus arşivinden faksimileler, A.v Gabain'in el yazısından örnek sayfalar ve yine aynı Türkoloğun daktilo çalışması ve Almanca çevirisinden örnek fotokopiler sunulmaktadır. **Fragmanlar** (s. 308-410) bölümünde eserin çeşitli parçaları internet adresleriyle beraber kitabın arka kısmında yer

almaktadır. **Radloff-Malov Yayının Fotokopisi** (s.413-435) ve **Taishō Yayının Tıpkıbasması** (s. 438-445) ile eser bitirilmiştir.

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu eser, Uygur sahası çalışmalarının önemli adımlarındandır. Önsözde belirtildiği gibi buna benzer yeni çalışmaların gelecek olması, Altun Yaruk Sudur'la ilgili birikimlerimize yeni şeyler katacaktır. Zemire Gulcalı'ya bu titiz çalışmasından dolayı teşekkür ederiz.

KISALTMALAR VE ÖZEL İŞARETLER

- G:** Giles
Mz: Mainz
s: Sayfa
T: Türkçe
U: Berlin fragmanları
UW: Uigurisches Wörterbuch (Röhrbörn, Klaus, 1977-1996)
///: Okunması mümkün olmasa da ne kadar harf olduğu belli olanlar için kullanılır.

KAYNAKÇA

- GULCALI, Zemire (2013), *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikâyesi*, Ankara: TDK Yay.
ÖLMEZ, Mehmet (1991), *Altun Yaruk III. Kitap (5. Bölüm)*, Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 1,
ÖGEL, Bahaeddin (1971), *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul.